

امام مهدی (عج) در آینه قلم

امام مهدی در آینه قلم: کارنامه منابع پیرامون امام مهدی (عج) و مهدویت، پایگاه اطلاع رسانی سراسری اسلامی (پارسا) با مشارکت بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود و انتشارات مسجد مقدس جمکران، قم: انتشارات موسسه اطلاع رسانی اسلامی مرجع، ۱۳۸۸. دوره دو جلدی.

اشاره

در ارتباط با شخصیت یگانه امام مهدی (عج) از قبل از تولد تا کنون اندیش‌مندان و علمای اسلام کتاب‌های زیادی نوشته‌اند. آغاز تألیف در موضوع پیشوای دوازدهم به عصر ائمه علیهم‌السلام باز می‌گردد.

کتاب سلیم بن قیس هلالی متوفای سال ۹۰ هجری، تنها اثر مورد اعتماد برجای‌مانده از قرن اول هجری است که مؤلف آن احادیثی را از امیرمؤمنان (ع) پیرامون حضرت مهدی (ع) روایت کرده است.

پس از وی نیز تعداد بی‌شماری از محدثان در قرن‌های دوم و سوم هجری پیش از تولد حضرت بقیه‌الله کتاب‌های فراوانی به نام الغیبه، الملاحم، الرجعه، القائم و الملاحم، اخبار المهدی، الفتره و الحیره و ... به رشته تحریر درآوردند و در مواردی به خود ائمه هم عرضه کرده و تأیید آنان را نیز به همراه داشتند.

از آغاز غیبت کبری شکل تألیفات تغییر کرده و کتاب‌ها با حجم‌های فراوان‌تر و با توجه به جنبه‌های بیشتری به نگارش درآمدند. از این زمان ناقلان آثار و راویان اخبار با تلاشی خستگی‌ناپذیر به گوشه و کنار جهان سفر کرده، روایات رسول اکرم و ائمه اطهار را گرد آورده در مجامع حدیثی خود ثبت کردند. کتاب غیبت نعمانی شامل ۵۰۰ حدیث معتبر و مورد اعتماد، از جمله آن‌هاست. کتاب ارزش‌مند کمال‌الدین و تمام النعمه اثر ارزش‌مند شیخ صدوق و کتاب غیبت شیخ طوسی

نیز از آثار ماندگار و مرجع این دوره است. در کتب قدما بهترین و مهم‌ترین اصلی که در آن روزگار مورد توجه بوده، ثبت و ضبط کردن احادیث و دسته‌بندی کردن آن‌ها و منتقل کردن به نسل بعد بوده است. سیره‌ای که قرن‌های متمادی و تا زمان علامه مجلسی ادامه داشته و ایشان نیز همه روایات را یکجا جمع کرده و طی آن در کتاب بحوالانوار گسترده‌ترین بحث روایی را در باره مسائل مهدویت همراه با دلایل عقلی و نقلی ارایه کرده است.

شاید بتوان ویژگی اصلی کتاب‌هایی که تا قبل از قرن حاضر پیرامون موضوع مهدویت نوشته می‌شده را این دانست که تقریباً همه آن‌ها به نقل روایات و احیاناً آیات اکتفا کرده و کمتر به تأملات عقلی و علمی و اجتماعی پیرامون این مسئله پرداخته‌اند. اما از بیش از نیم قرن پیش و به‌ویژه از سال‌های قبل از پیروزی انقلاب در ایران این موضوع از زوایای مختلف مطرح و به پژوهش در جنبه‌های گوناگون آن پرداخته شده است. حتی مفسران قرآن نیز به طرح دیدگاه‌های قرآنی و علمی آیات پیرامون امام عصر «عج» با رویکردهای جدید پرداخته‌اند.

نتیجه تلاش‌های مزبور که در بستر تاریخی ۱۴ قرن گذشته شکل گرفته است، خلق هزاران تألیف در قالب‌های مختلف است که شاید بخشی از آن در مجموعه دو جلدی امام مهدی (عج) در آینه قلم در آستانه نیمه شعبان سال جاری پیش روی محققان و پژوهش‌گران مهدی‌پژوه قرار گرفته است. این مجموعه بدون تردید کامل‌ترین و جامع‌ترین منبع‌شناسی مهدی‌پژوهی در کشور است که تاکنون منتشر شده است.

این اثر ماندگار که ویرایش اول آن چند سال پیش با عنوان مرجع مهدویت منتشر گردید آینه‌ای کوچک از دفتر پربرگ و بار آثار به‌خامه درآمده درباره موعود آخرالزمان حضرت حجت‌بن‌الحسن و اندیشه‌ها و دیدگاه‌های نجات‌بخشی است که حول وجود مقدس ایشان در موضوع مهدویت شکل گرفته است.

پنج سال پیش کتاب مرجع مهدویت مشتمل بر فهرست و چکیده حدود سه هزار و چهارصد منبع پیرامون مهدویت و امام مهدی «عج» توسط موسسه پارسا و با مشارکت بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود «عج» تولید و عرضه گردید.

انجام این کار اگر چه پس از انتشار به عنوان مرجعی ارزش‌مند و کارنامه پژوهشی این حوزه تلقی گردید و استقبال خوبی هم از آن صورت گرفت، اما تصور این که تنها پس از پنج سال بیش از یکصد و بیست درصد (کل منابع ۷۵۵۰) به حجم منابع افزوده شود، کمی دشوار بود.

این موضوع شاید نشان از جایگاه و ویژگی منحصر به فرد شخصیت امام مهدی (عج) و اعتقاد به موعود آخرالزمان و منجی به مثابه آخرین نقطه امید و نجات بخش جهان از مشکلات و بحران‌های گرفتار در آن دارد.

بدون تردید مهدی (عج) حقیقتی فراتر از اسطوره و مهدی‌پژوهی برخاسته از بنیان‌های فکری و مبانی عقیدتی عمیقی است که به‌مثابه آخرین نقطه امید بشریت برای خروج

از بحران‌های گوناگون قلمداد شده و به همین دلیل سوژه بسیاری از تحقیقات و پژوهش‌ها در ادیان و مکاتب مختلف است.

معرفی مجموعه و ساختار آن

نسخه مکتوب این اثر در ۱۴۰۰ صفحه رحلی و در دو جلد، از یک بخش اصلی و یک ضمیمه و بخش فهرست‌واره‌های فنی و نمودارها تشکیل شده است:

منابع این کتاب‌شناسی شامل: کتاب، مقاله (اعم از مقاله‌های نشریه، دایرة‌المعارف و مجموعه مقالات) و پایان‌نامه است. اغلب منابع با مراجعه مستقیم شناسایی شده و به ذکر نام یک منبع در فهرست‌ها بسنده نشده است.

در بخش اصلی بیش از ۷۵۰۰ منبع در بیست و هفت شاخه اصلی و ده‌ها شاخه فرعی و در اصطلاح‌نامه خاص این پروژه مدون شده‌اند، با توجه به اهمیت ساختار و اصطلاح‌نامه مورد استفاده در کارهای کتاب‌شناسی و منبع‌شناسی، و برای آشنایی با بدنه اصلی کتاب، به موضوعات اصلی و تعداد منابع هر کدام اشاره‌ای گذرا می‌کنیم:

در بخش نخست و با عنوان: «آثار وجودی امام مهدی (عج)» تعداد یکصد و شش منبع اصلی و حدود سی منبع ارجاعی وجود دارد که به معرفی منابع مربوط به آثار وجودی امام زمان (عج) و فواید اندیشه مهدویت پرداخته است. هم‌چنین برخی از منابع

مرتبط با این بخش را در شاخه فلسفه مهدویت نیز می‌توان مطالعه کرد.

شاخه دیگر با عنوان «آخرالزمان» دارای حدود چهارصد منبع اصلی و بیش از یکصد منبع ارجاعی است و منابع آن در سه شاخه فرعی: آینده جهان؛ حوادث قبل از قیامت؛ و رجعت تدوین شده است. در این قسمت آثار مربوط به آخرالزمان که شامل دیدگاه‌های روایی، اسطوره‌شناسی، نگاه اقوام و ادیان به پایان جهان و فتنه‌های آخرالزمان است را می-

توان دید.

بسیاری از این منابع که با نشانه‌های ظهور مرتبط است در فصلی جداگانه نیز آمده است. آثار ماندگاری همچون الملاحم و الفتن فی ظهور الغائب المنتظر (عج)؛ التشریف بالمن فی التعریف بالفتن؛ از سیدبن طاووس، الفتن و الملاحم الواقعة فی آخرالزمان و نهاية البدایة و النهایة فی الفتن و الملاحم از ابن کثیر و ترجمه‌هایی از آنها در این بخش آمده است.

ادعیه و زیارات مهدویه عنوان شاخه دیگر است که دارای دویست و سی شش منبع اصلی و هفده منبع ارجاعی است. کلیه منابع مربوط به ادعیه امام مهدی و دعاهایی که برای سلامتی و فرج امام زمان (عج) وارد شده است، در این بخش ارائه می‌شود. ادعیه الإمام المهدی (عج): الصحیفة المهدیة، تحقیقی درباره دعای ندبه، بررسی مبانی اعتقادی شیعه در زیارت آل‌یس، شرح و تفسیر عرفانی، فلسفی و اخلاقی دعای افتتاح، از عناوین منابع این بخش است.

ارتباط با امام مهدی (عج) شاخه دیگری است که با هفتاد و پنج منبع به تبیین نحوه ایجاد ارتباط با حضرت در زمان غیبت و همچنین امکان تشریف به محضر ایشان پرداخته است. پیوند معنوی با ساحت قدس مهدوی، و ما همه رعیت حضرت ولی عصر (عج) هستیم، از جمله تألیفات معرفی شده در این بخش است.

شاخه دیگر با عنوان «اصحاب امام مهدی (عج)» دارای

یکصد و بیست منبع اصلی و بیست و پنج منبع ارجاعی است. در این بخش منابع مربوط به برخی از دوستداران خاص امام زمان(عج) و نواب خاص و عام و وکلای امام آمده است. یاران مهدی و ویژگی‌های آنها، سیری در تعداد و سیمای یاران حضرت مهدی(عج) و پژوهشی در زندگانی نواب خاص امام زمان(عج) برخی عناوین این بخش است.

اماکن منسوب به امام مهدی(عج) شاخه دیگری است که در آن بیش از یکصد وسی تالیف و اثر مربوط به اقامتگاه و محل زندگانی امام عصر(عج) و مکان‌هایی که به نحوی به ایشان منتسب است، مانند سرداب سامرا، و مکان‌هایی که به عنوان مقام امام زمان در برخی از بلاد اسلامی معرفی شده‌اند، مانند مسجد کوفه و سهله و مسجد جمکران آمده است. الجزیره الخضراء و قضیه مثلث برمودا، اماکن زیارتی منتسب به امام زمان(عج) در ایران و جهان: مسجد کوفه، و تاریخچه بنای مسجد جمکران، از منابع این قسمت است. در فصلی مستقل با نام امام حسن عسکری(ع)، و با آوردن سی و پنج منبع، ضمن تبیین سیره فردی و اجتماعی امام حسن عسکری(ع)؛ به بیان دورنمایی از عصر ایشان، به عنوان پدر امام زمان و شرایط تاریخی ولادت و غیبت حضرت پرداخته شده است. آخرین خورشید پیدای نگرشی کوتاه بر زندگانی امام حسن عسکری(ع)، و تحلیلی از زندگانی امام حسن عسکری از جمله منابع این بخش است.

شاخه تومند دیگر این کتاب مرجع، با عنوان «انتظار فرج» دارای هفتصد و پنجاه و دو منبع اصلی و یکصد و پنجاه و دو عنوان ارجاعی است. در این بخش منابع مربوط به مفهوم‌شناسی انتظار و وظایف منتظران آمده است. بسیاری از منابع این شاخه با آثار بخش غیبت و ظهور مرتبط است؛ لذا منابع مربوط به انتظار را در این دو بخش هم می‌توان مطالعه کرد. فلسفه انتظار و وظایف منتظران در زمان غیبت، أثر الانتظار فی بناء المجتمع الإسلامی، فلسفه انتظار حضرت مهدی(عج) و وظایف مردم در دوران غیبت، مفهوم واقعی انتظار در عصر حاضر، حکمت انتظار و تأثیر آن در تشیع از منظر روایات، و زمینه‌های امنیت جهانی در عصر انتظار، برخی عناوین منابع این قسمت است.

پاسخ به شبهات مهدویت، شاخه دیگری است که در آن آثار مربوط به اثبات وجود امام مهدی و منابع پاسخ‌گوی شبهه‌هایی که در این باره شده و همچنین آثار مربوط به بحث‌های کلامی مهدویت آمده است. تعداد منابع اصلی این شاخه دویست و هفتاد و هفت، و پنجاه و نه اثر ارجاعی است. اصالت مهدویت در اسلام، بررسی مفهوم مهدی نوعی و اثبات

دیدگاه تشیع در مورد حضرت مهدی(عج)، گفتمان مهدویت، و پاسخ به شبهه‌های احمد الکاتب در موضوع احادیث دوازده امام عناوین برخی منابع این بخش است.

توقیعات و روایات مهدویه موضوع دیگر این منبع‌شناسی است که در آن تعداد شصت و سه منبع اصلی و دوازده منبع ارجاعی معرفی شده است. احادیث المهدی(ع) من مسند أحمد- بن حنبل و یلبه کتاب البیان فی أخبار صاحب الزمان علیه السلام به کوشش سید محمدجواد حسینی جلالی، مجموعه کامل نامه‌ها و فرمایشات امام زمان(عج) در عصر غیبت صغری، و موسوعه فی احادیث المهدی الضعیفة و الموضوعة از عبدالعلیم عبدالعظیم بستوی از آثار معرفی شده در این بخش است. جامعه مهدوی موضوع دیگر کتاب است که منابع معرفی شده در آن به توصیف جامعه آرمانی منتظران و جامعه‌ای که در پرتو اندیشه مهدویت تربیت می‌شود، پرداخته و همچنین جامعه آرمانی مهدویت را با اتویا و آرمان شهر غربی مقایسه کرده‌اند. تعداد منابع این چهل و شش اصلی و یازده ارجاعی است. از جمله آثار معرفی شده این بخش می‌توان به این عناوین اشاره کرد: بررسی آرمان شهر دینی و آرمان شهر حکیم فارابی، شاخص‌های توسعه در جامعه آرمانی عصر ظهور، نسبت شهر آرمانی با واقعیت؛ تطبیق رویکردهای دینی و فلسفی، بررسی و تطبیق بین مدینه فاضله افلاطون و جامعه دینی الهی امام زمان(عج).

جنبه‌های سیاسی مهدویت شاخه دیگری است که در آن منابع مربوط به لزوم ایجاد حکومت اسلامی در عصر غیبت، راه‌های اجرای عدالت و توصیف جامعه عدالت‌محور در بستر فرهنگ مهدویت، بیان ویژگی‌های جامعه اسلامی در عصر غیبت، مفهوم حکومت در مذهب شیعه و موضوعاتی مانند دموکراسی، صلح، امنیت، آزادی، عدالت، حکومت مستضعفان، ولایت فقیه و انقلابات شیعی آمده است. برخی از منابع این شاخه همچنین مرتبط با شاخه حکومت امام مهدی است که بعد از این شاخه می‌آید. در این موضوع یکصد و سی اثر معرفی شده است. من هو خلیفة المسلمین فی هذا العصر، آموزه مهدویت و لیبرال دموکراسی، و درآمدی بر مسائل سیاسی دکترین مهدویت از جمله منابع این بخش است.

شاخه حکومت امام مهدی(عج) با دو زیر شاخه جهانی شدن و معنویت، و قیام حضرت مهدی دارای هفتصد منبع اصلی و

حدود دویست منبع ارجاعی است و شامل منابعی می-شود که مربوط به تحقق حکومت، اهداف حکومت و طرح‌های حضرت برای بهبود وضع بشر است. برخی از منابع این شاخه به بخش ظهور هم مربوط می‌شود. ویژگی‌های حکومت امام زمان، الدولة الإسلامية دولة عالمية و فلسفه حکومت عدل جهانی برخی عناوین این بخش است.

بخش کوچکی نیز به معرفی منابع مرتبط با دشمنان امام مهدی(عج) اختصاص یافته که آثاری همچون: مهدی‌انکاری، انتظارستیزی، مهدی‌ستیزان، دشمنان مهدویت، چرا و چگونه؟ در آن معرفی شده است.

شاخه دیگر این کتاب مرجع مهدوی، به معرفی آثار مرتبط با زندگی‌نامه امام مهدی(عج) پرداخته که در آن منابع جامعی که ابعاد مختلف زندگی امام زمان(عج) را از ولادت تا غیبت کبری در برمی‌گیرد، آمده است. این شاخه دارای دو شاخه فرعی نام‌ها و القاب امام و ولادت حضرت نیز می‌شود. تعداد منابع این بخش بیش از پانصد مورد است. برخی عناوین نیز عبارتند از: امام مهدی آخرین یادگار الهی، تاریخ زندگانی و علائم ظهور حضرت مهدی حجة بن الحسن العسکری(ع)، منتظر تاریخ: ترجمان رساله تذکرة المهدی(عج)، سیره امام مهدی(عج) شاخه دیگر کتاب است که دارای بیش از چهل منبع است.

در بخش شناخت امام مهدی(عج) آثاری آمده است که بر معرفت امام زمان(عج) تأکید کرده و راه‌های شناخت دوازدهمین امام را ارائه می‌کند. تعداد منابع این شاخه هفتاد عدد است و شامل منابعی همچون: آشنایی با حضرت مهدی(عج)، شناختی از امام زمان در آیات و روایات، معرفت امام زمان(عج) و تکلیف منتظران است. منابع مربوط به طول عمر امام مهدی(عج) حدود هشتاد مورد است که با هدف پاسخ به شبهه‌های مربوط به طولانی‌شدن عمر امام نگارش یافته است. منابع این شاخه مرتبط با شاخه زندگی‌نامه و پاسخ به شبهات نیز است. شاخه ظهور امام مهدی(عج) با زیر شاخه نشانه‌های ظهور، دارای حدود هشتاد اثر معرفی شده است و همان گونه که عنوان آن به‌خوبی گویاست، آثار مرتبط با زمینه‌ها و علایم ظهور... را در بر می‌گیرد. دین در عصر ظهور، انقلاب جهانی امام مهدی(عج)، الامتحان الأخير و زمینه‌سازی ظهور حضرت مهدی(ع) عناوین منتخبی از منابع این بخش است.

غربت امام مهدی(عج) عنوان فصلی مستقل با هدف معرفی دل‌نوشته‌های دوستداران امام مهدی(عج) در وصف غربت محبوب است. آشنای غریب: روایتی از غربت امام عصر(ع): گزیده‌ای از کتاب آفتاب در غربت، غربت، و غربت امام عصر(ع) عناوین برخی آثار این بخش است. شاخه دیگر به غیبت امام مهدی اختصاص دارد و در آن منابع مرتبط با غیبت صغری و غیبت کبری به تفصیل و در حجم حدود چهارصد منبع معرفی شده است. شمس المغرب، فلسفه غیبت و انتظار، درس‌نامه تاریخ عصر غیبت، نعمانی و مصادر غیبت و... از منابع این بخش است.

فرهنگ مهدویت عنوان فصل مستقل دیگری است که در آن منابع مرتبط با گسترش اندیشه مهدویت و آثار فرهنگی آن را می‌توان مشاهده کرد. شاخه دیگر، با عنوان فضائل امام مهدی(عج) همرا با دو زیر شاخه دیگرش: امامت و ولایت امام مهدی(ع)، دارای حدود هشتاد منبع اصلی و ارجاعی است و در آن احادیث و آیات درباره نشانه‌ها، ویژگی‌ها و خصوصیات شخصی حضرت مهدی آمده است. برخی عناوین این بخش عبارتند از: المهدی المنتظر(عج) بین التصور و التصدیق، مصلح جهان از دیدگاه قرآن، عنقاء المغرب فی ختم الأولیاء و شمس المغرب

بخش دیگر، منبع‌شناسی امام مهدی، به معرفی آثار با موضوع فلسفه مهدویت پرداخته و طی آن حدود هفتاد منبع مرتبط را معرفی کرده است. مبانی اعتقادی مهدویت، از توحیدشناسی تا امام‌شناسی، نقش اندیشه مهدویت در منزلت شیعه و مهدویت و اسطوره پیوند از منابع این شاخه است.

کرامات امام مهدی(عج) عنوان شاخه دیگر است که با داشتن بیش از نود منبع، به بیان داستان‌ها و روایات در خصوص معجزه و اعمال شگفتی‌آور حضرت مهدی می‌پردازد. این شاخه مرتبط با بخش‌های ملاقات با امام مهدی، فضایل، مدح و ثنا امام مهدی نیز می‌باشد.

شاخه دیگر کلیات نام دارد که علاوه بر معرفی منابع مرجع مهدویت، به ذکر آن دسته از آثاری نیز که به تحقیق و پژوهش در حوزه‌هایی چون: آسیب‌شناسی مهدویت، تاریخ مهدویت، خاتمیت، شیعه، و همچنین مهدویت در غرب اختصاص دارند، پرداخته است. منابع این بخش بیش از پانصد منبع است. آسیب‌شناسی تربیتی مهدویت، اندیشه مهدویت و آسیب‌ها، مسیحیت صهیونیسم و موعود آخر الزمان، المقالات المنتخبة فی المؤمن العالمی الثانی للنظرية المهدویة از عناوین این بخش است.

گفتمان مهدویت بخش دیگری است که در آن موضوعاتی چون: دکترین مهدویت؛ چیستی، خاستگاه، ضرورت‌ها و راه‌کارها، مهدویت و جنگ تمدن‌ها، حکومت جهانی واحد: رویارویی

جهان‌بینی سکولار با جهان‌بینی توحیدی و... آمده است. اهمیت والدین حضرت حجت(ع) باعث شده تا بخش مستقلی در این منبع شناسی به منابع مرتبط با مادر امام مهدی(عج) اختصاص پیدا کند و طی آن چهل اثر مرتبط معرفی شود. نرگس، گلی که بوی مهدی(عج) می‌دهد، بانوی نور، غریبه آشنا، همسفر با ملیکا، مادر امام زمان(عج) از قصر قیصر روم تا سامرا، از منابع این قسمت است.

در شاخه مدح و ثنای امام مهدی(عج) بیش از دویست منبع اصلی و ارجاعی آمده و حاوی اشعار و متن‌های ادبی در بیان فضایل و مناقب حضرت مهدی(عج) است. منابع این شاخه همچنین مرتبط است با شاخه فضایل و ارتباط با امام مهدی(عج) است. سیمای موعود در شعر فارسی، آه عاشقان در انتظار موعود و سوت‌دلان. یکی از بخش‌های دیگر این منبع شناسی به مدعیان مهدویت پرداخته و در آن بیش از سیصد اثر مرتبط را معرفی کرده است. در این بخش رده‌هایی که بر مدعیان مهدویت نوشته شده و شرح حال و اعتقادات ادعاکنندگان، آمده است. زیر شاخه‌های بابیه، بهائیت و شیخیه به دسته‌بندی منابع این شاخه کمک کرده است. المهدیه و المهدی السودانی، مدعیان مهدویت در نهضت‌های سیاسی اجتماعی، متمدیان و مدعیان مهدویت برخی عناوین این بخش است. ملاقات با امام مهدی(عج) شاخه دیگر این کتاب مرجع مهدوی است که در آن بیش از دویست منبع از نحوه، امکان و چگونگی ارتباط و ملاقات با حضرت حجت در آن آمده است. آثاری همچون: اللقاع مع الإمام صاحب‌الزمان(عج)، تشرفات، بین نفی و اثبات و امکان ملاقات با امام عصر(عج) در عصر غیبت از منابع مزبور است.

موعودباوری موضوع دیگری است که ذیل آن، آثار مربوط به دیدگاه ادیان زنده جهان و فرق اسلامی و اهل سنت درباره امام مهدی(عج)، دیدگاه غربیان درباره مهدویت و موعودگرایی و نظریه‌های تطبیقی درباره مهدویت آمده است. عناوینی همچون: جایگاه عیسی(ع) در آخرالزمان باوری و منجی باوری مسلمانان، موعودیت در انقلاب روسیه و انقلاب اسلامی ایران و آرمان‌شهر در اندیشه یهود در این بخش آمده است. شاخه نظریه‌ها درباره امام مهدی(عج)، از بخش‌های تنومند این منبع شناسی است که در آن بیش از ششصد اثر اصلی و ارجاعی به معرفی منابع مربوط به دیدگاه‌های فرقه‌ها، ادیان، گروه‌ها، کتب مقدس و شخصیت‌ها درباره کلیت اندیشه

مهدوی و اثبات و اصالت عمومی این عقیده و نیز مباحث تطبیقی برآمده‌اند. منابع این شاخه با شاخه‌های پاسخ به شبهات، موعودباوری، فلسفه مهدویت و فضائل مهدوی نیز مرتبط است. از آثار معرفی شده این بخش می‌توان به داستان پایان زمان: پیشگویی‌های آخرالزمان، ضد مسیح، و مکاشفه، و مسیح در آثار دینی هشت‌گانه «در ادیان بزرگ» بررسی تطبیقی مهدی موعود در آیات، روایات و عهدین، مقایسه دکترین منجی‌گرایی در اسلام و مسیحیت و مهدویت در کتاب و سنت از دیدگاه امامیه و اهل سنت اشاره کرد.

دو شاخه نیمه‌شعبان و وکالت و نیابت با منابع محدود خود به ارائه گزارش از جشن‌های نیمه‌شعبان و طرح مباحث نظری نیابت و وکالت پرداخته‌اند. تذکر این نکته لازم است که آثار درباره وکیلان و نمایان امام در شاخه جداگانه ذکر شده است. پرونده بدنه اصلی کتاب با شاخه منابع و متون کودکان، بسته شده و در آن بیش از یکصد اثر گزیده که کتاب‌هایی است که داستان زندگی امام مهدی را به زبان ساده برای کودکان به نگارش در آورده‌اند و یا به زبان شعر ایشان را توصیف کرده‌اند، آمده است. این شاخه همچنین با شاخه زندگی‌نامه حضرت مرتبط است. مجموعه امام مهدی در آینه قلم هم‌چنین دارای یک بخش ضمیمه است که در آن اطلاعات مأخذشناسی برخی از نسخه‌های خطی در دسترس در کتابخانه دیجیتالی مجمع ذخائر اسلامی آمده است. اطلاعات مزبور هنگام عکس‌برداری از نسخه‌های خطی یا نشر فهراس آن‌ها بدست آمده است. در این ضمیمه اطلاعات نسخه‌شناسی بر اساس محل نگهداری مرتب شده است.

می‌توان به‌سادگی دریافت که علاقه‌مندان به پی‌گیری موضوع مهدویت در نسخه‌های خطی می‌توانند چند ده برابر این مجموعه را انتظار داشته باشند؛ خصوصاً اگر نسخه‌های مختلف یک کتاب نیز مدنظر باشد. بنابراین، نشر این اثر بدین هدف بوده که تمامی کسانی که علاقمند به پژوهش در حوزه مهدویت هستند، از نسخه‌های خطی که هنوز بسیاری از آن‌ها بکر و کارناشده مانده، غفلت نورزیده و کارهای جدیدی را به فرهنگ اسلامی عرضه کنند.

شیوه تنظیم اطلاعات

تقسیم‌بندی بدنه منابع به صورت موضوعی است و چنین آن ابتدا بر اساس موضوع و پس از آن نام «پدیدآورنده» و سپس «عنوان» به ترتیب الفبایی شکل گرفته است. هر واحد اطلاعاتی، با یک شماره پیاپی مشخص می‌شود و شامل سه قسمت اصلی است: ۱. مأخذشناسی؛ ۲. نمایه موضوعی؛ ۳. چکیده

برای آشنایی با نحوه تنظیم اطلاعات، موارد جزئی هر کدام از این سه قسمت توضیح داده می‌شود: مآخذشناسی

اطلاعات مآخذشناسی هر منبع، شامل شش قسمت است: پدیدآورنده، عنوان، مشخصات، ارتباطات محتوایی، کد شابک و ملاحظات.

چینش مدخل‌ها بر اساس حروف الفبایی نام «پدیدآورنده» و پس از آن، مطابق ترتیب الفبایی «عنوان» شکل گرفته است. پدیدآورندگان

جهت دقیق‌تر کردن نقش پدیدآورندگان و عرضه اطلاعات بیشتر به خوانندگان، با دید جزئی‌تری به پدیدآورندگان نگریسته شده است. نقش‌های مختلفی که ذیل عنوان پدیدآورندگان مورد توجه قرار گرفته است، عبارت‌اند از: نویسنده، مترجم، ناقد و توصیف‌کننده، مناظره‌کننده، مصاحبه‌شونده، محشی و شارح، کوشنده (به کوشش)، مصحح و محقق، خلاصه‌کننده، بازنویس، تهیه و تنظیم‌کننده، کتابنامه‌نویس و...

از میان این تعداد، پنج نقش اصلی شامل نویسنده، ناقد و توصیف‌کننده، کتابنامه‌نویس، مصاحبه‌شونده و به کوشش (در موارد خاص) در سرشناسه و قبل از عنوان اثر ذکر شده‌اند و از بقیه پدیدآورندگان که در حقیقت کمک پدیدآورنده به حساب می‌آیند، پس از عنوان یادشده است. همچنین اگر هر یک از پدیدآورندگان دارای هم‌کار باشند، نام او پس از عنوان آمده. به اذعان تدوین‌کنندگان این اثر مرجع، کلیه نام‌ها بر اساس بانک مستند مشاهیر پارسا مستندسازی شده‌اند.

درباره پدیدآورندگان باید متذکر شد که همه القاب مثل: شیخ، دکتر، آیت‌الله و... حذف شده است، ولی لقب «سید» که حکایت از امری واقعی می‌کند و همچنین شاخصه‌ای اصلی و قابل اعتنا در جهان اسلام است، به طوری که در شناسنامه‌ها نیز ثبت می‌شود، در کلیه موارد ذکر گردیده است؛ مگر در مواردی که تشخیص داده نشده و یا افراد مورد بحث، به سیادت مشهور نبوده‌اند. در مورد نام‌هایی که به صورت اختصاری ثبت شده‌اند، در صورت عدم شناسایی نام کامل، به نام اختصاری اکتفا شده است. در نام‌های لاتین در اکثر موارد نام اختصاری وسط حذف شده است. همچنین حرف‌گردانی بعضی از نام‌ها به علت نداشتن منابع کافی در مورد مستند این نام‌ها در فارسی، به صورت تحت‌اللفظی صورت گرفته است.

پس از سرشناسه، عنوان قرار می‌گیرد و چنانچه اثری عنوان فرعی هم داشته باشد، پس از عنوان اصلی و با علامت (:). آمده است. در صورتی که عنوان روی جلد با عنوان مندرج در صفحه عنوان، اختلاف داشته باشد، صفحه عنوان ملاک

قرار گرفته و تفاوت آن با روی جلد، در ملاحظات ذکر شده است.

هرگاه به دنبال عناوین، الفاظ و القاب دال بر تکریم و احترام مثل (ره) و (رض) و... یا علائم غیرضروری دیگر وجود داشته است، حذف شده و تنها علامت (ع) و (س) برای انبیا، ائمه و امامزادگان مشهور باقی نگه داشته شده است.

عنوان منابع انگلیسی، فرانسوی، ترکی استانبولی به فارسی ترجمه شده و در عنوان اصلی ذکر گردیده است و عنوان لاتین آن‌ها جداگانه آمده است.

در مورد کتاب‌های فارسی که عنوان لاتین داشته‌اند، عناوین لاتین آن‌ها نیز عیناً از خود منبع اخذ و ثبت شده است.

عناوین مقالات مجموعه‌ها به همراه نام نویسندگان آن‌ها، پس از مشخصات کتاب‌شناختی آن مجموعه ذکر گردیده است.

در مقالات مجموعه عنوان مجموعه‌ای که مقاله معرفی شده در آن به چاپ رسیده، پس از عنوان مقاله آمده و یا در ملاحظات مشخصات آن ذکر گردیده است.

مشخصات اثر

پس از ذکر کمک پدیدآورندگان، مشخصات کتاب‌شناختی یک اثر ذکر شده، که شامل تعداد و شماره جلد، محل نشر، ناشر، تعداد صفحه، زبان، شمارگان (تیراژ)، قطع، نوع جلد و بهای آن است. آن‌گاه نوبت به فهرس، منابع، کتابنامه، عکس، نمودار و... می‌رسد. پس از اتمام این مشخصات، چنانچه منبعی دارای مقدمه یا ضمیمه باشد ذکر شده و در پایان، محل نگه‌داری

محل نگهداری

عنوان محلی است که منابع در آنجا فیش‌برداری شده‌اند. ذکر نام محل نگه‌داری تنها برای دست‌یابی محققان به منابع کم‌یاب مؤثر بوده و اگرچه بسیاری از منابع در کتابخانه‌های عمومی یافت می‌شود و انحصار به کتابخانه‌ای که نامش ذکر شده ندارد، اما در دست‌یابی آسان‌تر به منبع مورد نظر بی‌تأثیر نیست.

ارزیابی کلی

۱. به نظر می‌رسد طرح دیدگاه‌هایی که برای بهبودیافتن استفاده از مرجع مهدویت (نسخه اول منبع‌شناسی امام

مهدی(ع)) پس از چاپ آن ارائه شد که از جمله آن‌ها نام‌نوس بودن ساختار آن برای محققان بود، مورد توجه قرار گرفته و در نتیجه ساختار کتاب جدید از شیوه تزاروسی (اصطلاح‌نامه درختی) به شیوه موضوعی تغییر نموده است. به نظر می‌رسد ساختار جدید باعث شده تا استفاده از منابع بهتر گردد. در ساختار جدید اگرچه برخی از موضوعات ریز و فرعی حذف شده است، ولی به شاکله مباحث ضرری وارد نشده است.

۲. در این کتاب مرجع مهدوی سعی بر آن بوده که هر منبعی که از نظر موضوعی در قلمرو طرح قرار گرفته و از حداقل ارزش علمی بهره‌مند بوده فیش برداری شود. اگرچه با توجه به پراکندگی منابع، تلاش فراوانی نیز صورت گرفته و کتابخانه‌های شخصی و عمومی، تخصصی و غیرتخصصی (حدود ۵۰ کتابخانه و مؤسسه) شناسایی و فیش برداری شده‌اند. اما به نظر می‌رسد هنوز برخی منابع سودمند وجود دارد که در این مجموعه معرفی نشده‌اند.

۳. به اذعان تولید کنندگان این منبع شناسی، پیش فرض این بوده است که مخاطبان این مجموعه را پژوهش‌گران و محققان تشکیل می‌دهند. از این رو از هرگونه اعمال سلیقه در دست‌چین کردن اطلاعات و برخورد گزینشی با آثار گوناگون، که از ارزش کار اطلاع‌رسانی می‌کاهد، خودداری شده است. به این ترتیب، منبع‌شناسی امام مهدی(عج) در آینه قلم حاوی همه آثاری است که مشمول ضوابط مندرج در آیین‌نامه انتخاب منابع این طرح بوده و در دسترس قرار داشته‌اند. این نگرش می‌تواند ضمن ایجاد فضای باز پژوهشی، امکان نیل به حقایق را برای پژوهش‌گران فراهم آورد.

۴. در تدوین اصطلاح‌نامه مجموعه این مشکل وجود داشته که منابع مربوط به مهدویت عموماً درباره موضوع خاصی بحث نکرده‌اند و بیشتر منابع، موضوعات متعددی را مورد تحقیق قرار داده‌اند؛ لذا می‌بایست در همه یا اکثر موضوعات نمایه‌سازی می‌شدند و این هم مقدور نیست؛ بنابراین تصمیم گرفته شده تا بیشترین موضوعی که هر منبع به آن پرداخته مورد توجه قرار گیرد.

۵. برخی از منابعی که تحت عنوان پایان‌نامه در این کتاب آمده، کارهای تحقیقاتی است که توسط برخی از نهادهای دانشگاهی زیر نظر اساتید انجام شده و به عنوان رساله پایان تحصیل نیست.

۶. در این کتاب‌شناسی منابع گوناگونی همچون کتاب، مقالات نشریه، مقالات مجموعه، مقالات دائرةالمعارف و پایان‌نامه معرفی شده‌اند و این تنوع منابع باعث شده که برخی از عناوین تکراری معرفی شوند چراکه در مجموعه‌های مختلف به چاپ رسیده‌اند.

۷. در این کتاب‌شناسی هر کتاب فقط یک بار معرفی شده است و تعدد مشخصات آن مانند: نوبت چاپ و سال نشر باعث معرفی مجدد آن نشده است. مگر آن‌که ویژگی خاصی در معرفی دوباره منبع وجود داشته باشد، مانند آن‌که یک کتاب و ترجمه‌اش جداگانه معرفی شوند، یا کتابی در دو چاپ مختلف دارای محقق یا شارح متفاوت باشد و یا توسط ناشران مختلف به چاپ رسیده باشد.

۸. برخی از مجموعه‌ها اگرچه اختصاص به مهدویت ندارند ولی به جهت معرفی مقاله یا مقالاتی از آن‌ها، به معرفی آن‌ها پرداخته شده است.